

КОРНІЛОВА О. В.,аспірант кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 349.3

**ПРАВО ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я:
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ Й ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ**

Стаття присвячена порівняльно-правовому аналізу міжнародно-правових стандартів і законодавства України у сфері охорони здоров'я. Аналізуються акти ООН, МОП, Ради Європи, Європейського Союзу та акти національного законодавства, які забезпечують здійснення права на охорону здоров'я. Формуються пропозиції про внесення змін щодо вдосконалення національного законодавства у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: охорона здоров'я, право на охорону здоров'я, медична допомога, міжнародно-правові стандарти охорони здоров'я.

Стаття посвящена сравнительно-правовому анализу международно-правовых стандартов и законодательства Украины в сфере здравоохранения. Анализируются акты ООН, МОТ, Совета Европы, Европейского Союза и акты национального законодательства, обеспечивающие осуществление права на охрану здоровья. Формируются предложения о внесении изменений по совершенствованию национального законодательства в сфере здравоохранения.

Ключевые слова: здравоохранение, право на охрану здоровья, медицинская помощь, международно-правовые стандарты здравоохранения.

The article is devoted to the comparative legal analysis of international legal standards and the legislation of Ukraine in the field of health care. The acts of the UN, the ILO, the Council of Europe, the European Union and acts of the national legislation that ensure the implementation of the right to health care were analyzed. The proposals for introduction of amendments regarding improvement of the national legislation in the field of health care were formulated.

Key words: health care, right to health care, medical aid, international legal standards of health care.

Вступ. Належне нормативне закріплення прав людини є необхідною передумовою побудови механізму забезпечення прав людини та постає одним із головних завдань Української держави у світлі проголошення соціально-правової спрямованості її діяльності. Норма, що закріплює право людини, є науково обґрунтованим приписом, своєрідною моделлю прав людини, відображає бачення і сприйняття прав людини суспільством.

Нормативне закріплення соціальних прав людини має свої особливості, порівняно із закріпленням громадянських і політичних прав. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року покладає на держав-учасниць обов'язок здійснювати заходи щодо забезпечення прав, проголошених у Пакті, в максимальних межах наявних ресурсів. Саме тому нормативне забезпечення соціальних прав людини потребує не тільки визнання державою таких прав і відображення їх змісту в законодавстві, а й створення системи

юридичних, економічних та організаційних гарантій їх здійснення. Інакше кажучи, держава повинна сама забезпечувати вказані в Пакті ресурси, які є передумовою для здійснення заходів щодо забезпечення прав людини. Тому дослідження імплементації у вітчизняне законодавство міжнародних стандартів соціальних прав людини варто проводити з погляду як закріплення змісту цих прав у законодавстві, так і створення вказаних передумов і гарантій здійснення таких прав.

Одним із актуальних завдань реформування законодавства про охорону здоров'я є нормативне забезпечення прав людини у цій сфері. Велика кількість нормативно-правових актів про охорону здоров'я прийнята ще за радянських часів. Водночас відносини у сфері охорони здоров'я на сучасному етапі розвитку України мають бути спрямовані на створення ефективного соціального захисту, покращення стану здоров'я населення та забезпечення надання медичної допомоги на високому рівні. У зв'язку з цим процес реформування законодавства про охорону здоров'я має бути проведений з позиції того, що міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я мають бути основою для формування й розроблення національного законодавства.

Питання нормативного забезпечення права людини на охорону здоров'я ставали предметом численних наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Окремі аспекти нормативно-правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я розглянуто в працях відомих науковців, а саме: В.С. Віткова, Г.В. Герасименка, Н.Б. Болотіної, Д.В. Карамішева, С.С. Корсакова, С.М. Леонтьєва, В.Ф. Москаленко, І.Я. Синюти, І.М. Сироти, О.С. Щукіна та інших. Проте окремі питання співвідношення міжнародно-правових актів і вітчизняного законодавства у сфері охорони здоров'я все ще залишаються малодослідженими, що пов'язано зі значною динамічністю правового регулювання відносин у цій сфері та сучасними перетвореннями, які стосуються медичного страхування й медичної реформи загалом.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження положень міжнародно-правових актів у сфері забезпечення права людини на охорону здоров'я, визначення стану відповідності національного законодавства зазначеним міжнародним стандартам, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про охорону здоров'я.

Результати дослідження. Серед найважливіших всесвітніх міжнародно-правових документів з прав людини виділяється Міжнародний білль про права людини (Міжнародна хартія прав людини), який складається із Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 року та двох Факультативних протоколів до нього й Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права від 16 грудня 1966 року та Факультативного протоколу нього. Ця організація зробила вагомий внесок у процес забезпечення права на охорону здоров'я, ухвалила низку важливих універсальних міжнародно-правових актів і зафіксувала в базових документах обов'язок держав співпрацювати у справі розвитку системи охорони здоров'я.

Фундаментом для формування національного законодавства у сфері охорони здоров'я стала стаття 25 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, де закріплено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, що необхідний для підтримання здоров'я й добробуту.

Варто провести паралель між національним законодавством і міжнародно-правовими актами, адже зазначені вище положення відповідають міжнародно-правовим стандартам, наприклад, у пункті 1 статті 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права від 16 грудня 1966 року, ратифікованого Україною 19 жовтня 1973 року, закріплено право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, у свою чергу, у підпункті d пункту 2 статті 12 цього Пакту вказано, що заходами для повного здійснення цього права є створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу й медичний догляд у разі хвороби.

Проте варто зазначити, що в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права не закріплено право на охорону здоров'я. Це право варто трактувати як те, яке є вихідним від невід'ємного права кожного на життя, яке, у свою чергу, виходить із норми статті 7, яка містить

заборону катувань, жорстокого, нелюдського поводження чи покарання, а також заборону, що відображена в статті 17 Пакту, свавільного чи незаконного втручання в особисте й сімейне життя людини, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність її життя тощо.

З-поміж усіх міжнародно-правових актів, які закріплюють право на охорону здоров'я, потребують детального вивчення саме ті, які присвячені регулюванню відносин і розробленню стандартів у цій сфері.

Відповідно до Заключних зауважень по шостій періодичній доповіді України від 14 червня 2014 року [1], Комітет з економічних, соціальних і культурних прав висловлює стурбованість з приводу низької частки витрат на охорону здоров'я від валового внутрішнього продукту.

Ситуація, яка склалась у сфері фінансування системи охорони здоров'я, суттєво порушує положення статті 2 Пакту про економічні, соціальні й культурні права, що передбачає обов'язок кожної держави, яка бере участь у цьому Пакті, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами.

Варто зазначити, що в Національній доповіді, представленій відповідно до пункту 5 додатка до резолюції 16/21 Ради з прав людини від 31 серпня 2017 року [2], Україна зобов'язується збільшити обсяг державного фінансування сфери охорони здоров'я до 2,8% ВВП, що свідчить про усвідомлення керівництвом нашої держави факту порушення Україною зобов'язань, узятих на себе за міжнародно-правовими актами.

Співробітництво України з Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ), членом якої Україна є з 3 квітня 1948 року, – один із важливих складників її міжнародної співпраці з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на охорону здоров'я [3].

Одним із найважливіших нормативно-правових актів, прийнятих ВООЗ, є Декларація про розвиток прав пацієнтів у Європі від 1994 року. У цьому акті закріплені права людини й людські цінності в охороні здоров'я, наприклад, право кожної людини на повагу до своєї особи, на самовизначення, на збереження своїх таємниць, на захист власного здоров'я тією мірою, якою це дають можливість наявні заходи профілактики та лікування хвороб. Також у Декларації визначено вимоги до інформації, яка надається пацієнту і яка, відповідно до пункту 2.2 Декларації, має бути вичерпною, тобто медичні факти відносно свого стану, дані про можливий ризик і переваги методів лікування, що пропонуються та альтернативних, відомості про можливі наслідки відмови від лікування, інформацію про діагноз, прогноз і план лікувальних заходів. У документі зазначаються умови надання згоди на медичне втручання та умови збереження відомостей про стан здоров'я й будь-яких інших відомостей особистого характеру про пацієнта. У розділі V містяться норми, що регулюють питання надання медичної допомоги відповідно до стану здоров'я, включаючи профілактичну та лікувальну допомогу, а реалізація прав пацієнта закріплена в розділі VI міжнародного акта [4].

У положеннях статті 8 розділу II «Медичне обслуговування» Конвенції МОП № 130 про медичну допомогу та допомогу у випадку хвороби від 27 травня 1972 року зазначено перелік видів медичної допомоги: загальна лікарняна допомога; допомога, яку надають спеціалісти стаціонарним або амбулаторним хворим, і допомога спеціалістів, яка може бути надана за межами лікарні; відпуск необхідних медикаментів за рецептом лікаря або іншого кваліфікованого спеціаліста; госпіталізація у випадку потреби.

Водночас у статті 33 Основ законодавства України про охорону здоров'я зазначено, що медична допомога за видами поділяється на екстрену, первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану), паліативну, медичну реабілітацію, що має відмінність від міжнародно-правового стандарту.

Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я закріплені й у регіональних міжнародно-правових актах про права людини.

Відповідно до статті 11 Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 3 травня 1996 року, право на охорону здоров'я забезпечується здійсненням низки відповідних заходів, щоб:

- 1) усунути в міру можливості причини слабого здоров'я;
- 2) забезпечити діяльність консультативно-просвітницьких служб, які сприяли б поліпшенню здоров'я й підвищенню особистої відповідальності в питаннях здоров'я;
- 3) запобігати в міру можливості епідемічним, ендемічним та іншим захворюванням, а також нещасним випадкам.

Утім в Основах законодавства про охорону здоров'я взагалі не йдеться про створення чи функціонування закладів або служб щодо проведення профілактичних заходів для підвищення рівня охорони здоров'я.

Виходячи з визначення поняття медичної допомоги, що міститься в статті 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я, можна зробити висновок про відповідність змісту права на охорону здоров'я, який закріплений у національних нормативно-правових актах, положенням Європейського кодексу соціального забезпечення від 16 квітня 1964 року, а саме статті 7, де зазначено право на надання допомоги у зв'язку зі станом здоров'я, який вимагає медичної допомоги профілактичного чи лікувального характеру.

Як зазначає В. Москаленко, законодавство в галузі охорони здоров'я потребує постійного оновлення, необхідним є створення нової нормативно-правової бази відповідно до сучасних суспільних відносин, що складаються в Україні, та з урахуванням стандартів ЄС, оскільки багато медичних правових аспектів України не відповідає міжнародним вимогам [5, с. 8].

Стаття 3 Конституції України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, що є показником культурного, соціального, економічного розвитку держави. Серед соціальних прав, закріплених Основним Законом України, фундаментальне місце посідає право на охорону здоров'я, що забезпечує фізичне існування та благополуччя людини і є гарантією для реалізації інших прав.

Національне законодавство щодо забезпечення права на охорону здоров'я включає такі нормативно-правові акти: Конституція України від 28 червня 1996 року, Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року, Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 27 вересня 2017 року, Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 5 грудня 2012 року, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок направлення громадян на лікування за кордон» від 8 грудня 1995 року, Наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності» від 5 вересня 2011 року тощо.

Стаття 49 Конституції України проголошує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних та оздоровчо-профілактичних програм. У частині 3 зазначеної статті йдеться про те, що держава створює умови для ефективного й доступного для всіх громадян медичного обслуговування, що включає в себе такі можливості, які гарантуються чинним законодавством України, а саме:

- 1) безоплатність медичної допомоги;
- 2) вільний вибір лікаря й закладу охорони здоров'я;
- 3) заборона привілеїв та обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (зокрема це стосується аспекту надання допомоги населенню, яке проживає в сільській місцевості, населенню похилого віку тощо);
- 4) заборона дискримінації, пов'язаної зі станом здоров'я [6, с. 277].

Іншими актами національного законодавства положення Конституції України конкретизовані шляхом визначення благополуччя населення, правового статусу пацієнта, надавачів медичної допомоги.

У статті 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. У Законі України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року встановлено, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності

в установленому законом порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору, тобто закріплений принцип пріоритету міжнародного законодавства перед національним.

Так, варто відзначити, що першими правовими нормами, спрямованими на охорону здоров'я людей, були норми внутрішньодержавного права, пов'язані з намаганнями запобігти поширенню епідемій. Міжнародно-правові норми з'явилися пізніше, їх виникнення стало об'єктивною необхідністю, оскільки окремі держави були не в змозі вести ефективну боротьбу проти епідемій [7, с. 263].

За сучасних умов наша держава ще є далекою від досконалого регулювання відносин у сфері охорони здоров'я: застаріле законодавство, велика кількість нормативно-правових актів, частина міжнародних актів, що стосуються сфери охорони здоров'я, не ратифіковані Україною, що призводить до неврегульованості цієї системи.

Висновки. Незважаючи на те що норми національного законодавства в більшій частині відповідають міжнародно-правовим стандартам, варто зазначити, що положення статті 2 Пакту про економічні, соціальні й культурні права не повністю імplementовано в норми національного законодавства. Доцільно було б доповнити пункт 2 статті 18 Основ законодавства України про охорону здоров'я таким змістом: «Рівень фінансового забезпечення охорони здоров'я розраховується на підставі науково обґрунтованих нормативів і зростає відповідно до збільшення частки витрат на охорону здоров'я від валового внутрішнього продукту».

Також у положеннях Європейської соціальної хартії (переглянутої) йдеться про діяльність консультативно-просвітницьких служб, які сприяють поліпшенню здоров'я. Утім у національному законодавстві взагалі не йдеться про існування такого роду служб або закладів. Тому варто статтю 16 Основ законодавства про охорону здоров'я, а саме пункт 2, доповнити таким змістом: «Держава забезпечує створення та функціонування закладів або служб щодо проведення профілактичних заходів, що сприятиме підвищенню рівня охорони здоров'я».

Проте варто зазначити, що Конвенцією МОП № 130 не передбачений такий вид медичної допомоги, як паліативний, що закріплено в Основах законодавства України про охорону здоров'я.

Майбутня співпраця з міжнародним співтовариством повинна й надалі супроводжуватись імplementацією норм міжнародно-правових актів у вітчизняне законодавство та приведенням останнього в повну відповідність до міжнародних стандартів. Тому на сучасному етапі розвитку для України першочерговим завданням є створення такої правової бази щодо охорони здоров'я, яка б повною мірою відповідала міжнародним стандартам і забезпечувала реалізацію цих прав і передбачала механізм їх захисту у випадку порушення.

Список використаних джерел:

1. Заключні зауваження по шостій періодичній доповіді України від 14 червня 2014 року. URL: www.upr-info.org/en/review/Ukraine.
2. Національна доповідь, представлена відповідно до пункту 5 додатка до резолюції 16/21 Ради з прав людини від 31 серпня 2017 року. URL: www.upr-info.org.
3. Москаленко В.Ф. Нормативно-правова база – основа діяльності медичних установ і закладів. Законодавство України про охорону здоров'я. Київ: Юрінком Інтер, 2000. С. 4–12.
4. Сенюта І.Я. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я. URL: <http://lawyer.org.ua>.
5. Сенюта І.Я. Право людини на медичну допомогу: деякі теоретико-практичні аспекти. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., Львів, 17–18 квіт. 2008 р. Львів, 2008. С. 277–283.
6. Бориченко К.В. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту сімей з дітьми. Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 квіт. 2013 р.): зб. наук. праць. Київ: Ніка-Центр, 2013. С. 379–384.
7. Зогий І.М. Міжнародно-правові стандарти медичної допомоги та законодавство України. Актуальні проблеми держави і права. 2011. № 57. С. 261–267.

